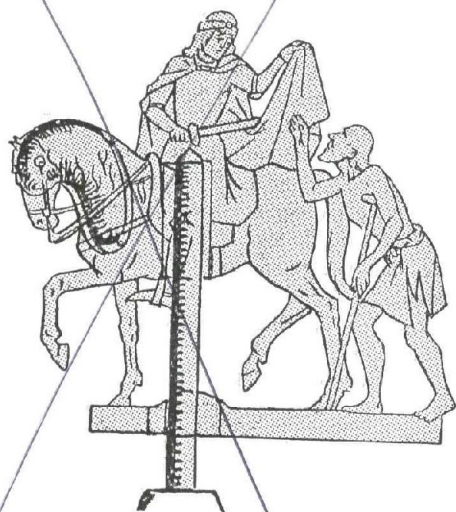

treedt, maar integendeel de behoefte is geworden, die koude lijdt en bedelt om verwarming. Zóó komt hij trouwens in alle Sint-Maartensliedjes voor.

Onder de illustraties, die het artikel verluchten, komen er twee voor, die

op Utrecht betrekking hebben: de stadsbanier van Utrecht vóór 1528, en de windvaan op den Domtoren, welke laatste ook bij dit uittreksel is afgedrukt. E.

Verguld-roodkoperen windvaan op den Domtoren,
hoog 80, breed 105 cm.

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

1 MAART
1943

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

18^e JAARGANG
Nº 3

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

MEDEDEELINGEN UIT DE VEREENIGING.

Het Bestuur noodigt de Leden met hunne Dames uit tot bijwoning van de **algemeene (jaar-)vergadering** op **Dinsdag 16 Maart a.s.**, des avonds te half acht uur precies, in een der zalen van het hoofdgebouw der Universiteit aan het Domplein.

Agenda:

- Opening.
- Notulen der algemeene vergadering van 20 October 1942.
- Verslag van den Secretaris over 1942.
- Rekening en verantwoording van den Penningmeester over 1942, met verslag der Kascommissie.
- Benoeming eener Kascommissie voor 1943.
- Verkiezing van Bestuursleden, wegens periodieke aftreding van de Heeren Dr. W. A. F. Bannier, J. E. Brom en Jhr. Dr. M. R. Rademacher Schorer.
- Begroeting voor 1943.
- Bespreking der plannen voor 1943, waarbij het Bestuur het bijzonder op prijs zal stellen de wenschen der Leden te vernemen.
- Rondvraag en sluiting.

Aan Leden, die voorstellen wenschen te doen, wordt verzocht, indien mogelijk, daarvan enkele dagen tevoren schriftelijk mededeeling te doen aan den Secretaris.

Half negen uur precies:

Voordracht met lichtbeelden door den Heer

R. VAN LUTTERVELT

over

**NEDERLANDSCHE EN VREEMDE ELEMENTEN
IN DE BUITENPLAATSEN AAN DE VECHT.**

Namens het Bestuur: A. N. L. OTTEN, Voorzitter.

J. W. C. VAN CAMPEN, Secretaris
(Frederik Hendrikstraat 72).

WAT WIL DE LEEK GRAAG VAN UTRECHT WETEN?

In de bijdrage, welke onder het bovenstaand opschrift in het vorig maandblad werd opgenomen, wordt rectificatie gevraagd van de mededeeling dat bij den Runenstein op het Domplein geen bord met opschrift, of uitleg, zou zijn geplaatst.

Dit is inderdaad wel het geval. Er is een keurig verzorgd bord bij geplaatst, met letters in „relief”, waarop eene vertaling van het Runenschrift voorkomt en eenige historische gegevens zijn vermeld.

DE ONDEMPBARE PUT.

B27035

In de § 9 der „Ophelderingen” zijner Nederlandsche volks-overleveringen en godenleer (Utrecht, 1836), die een „beschouwing onzer godenleer” geeft, schreef mr. L. Ph. C. van den Bergh op blz. 186 o.m.:

„Utrecht is in de laatste tijden des heidendoms gewis ook eene heilige stad geweest, want het was de zetel van den Frieschen vorst Radboud, en de vorsten woonden bij de volkseigendommen; ook is hier reeds in de zevende eeuw een kerkje gesticht, en het is bij de invoering des Christendoms door Willebrord bisschopszetel geworden. De verhalen van den gesloten steen en van de ondempbare put, wijzen op den tegenstand, dien men van den Duivel, d.i. van het heidendom ondervond”.

De gesloten steen is bekend, maar de herinnering aan de ondempbare put is verloren gegaan, tenzij de schrijver den wel heeft bedoeld, die eerst met ossenhuiden gestopt moest worden, alvorens de Mariakerk kon worden gebouwd (vgl. Utrechtsche overleveringen uit de middeleeuwen. 1941. Blz. 57—60). Overeenkomstige verhalen worden echter ook verteld van kerken en torens in plaatsen waar geen heidensche vorsten gezeteld hebben.

Mr. Van den Bergh heeft, zooals op blz. 71 van zijn boek blijkt, de geschiedenis van den bouw der Mariakerk wel in herinnering gebracht, doch sprak daarbij van een wel of heidensche tempelbron. En deze wel bleek ten slotte toch te stoppen te zijn.

Wellicht heeft de schrijver, die te Utrecht woonde en werkte, dus een andere put bedoeld. Wie der lezers kent misschien het verhaal van dezen put en het boek, waarin het geschreven staat?

E.

„GEIMAGINEERDE SPOKERIJE”.

B27036

Het onbegrijpelijke, het geheimzinnige, het „griezelige” heeft immer op den mensch indruk gemaakt en zijn gemoed verontrust. Vooral in de schemeruren of in het nachtelijk donker schijnt de mensch daarvoor zeer ontvankelijk te zijn. Wanneer hij in dien tijd iets waarneemt wat hij niet begrijpt, of onverwacht iets onder-

gaat door een of anderen geheimzinnigen invloed, dan kan hij soms gedurende langen tijd den indruk daarvan niet van zich afzetten.

Herhaalt het verschijnsel zich op geregelde tijden, en weet hij geen verklaring of oplossing te vinden, dan maakt hij anderen deelgenoot van die oorzaak van zijn vrees of zorg of nieuwsgierigheid.

Wanneer eenige menschen tezamen zooiets bij herhaling waarnemen, dan verbreidt het gerucht daarvan zich met even geheimzinnige snelheid door de samenleving. Allen wie het gerucht ter oore gekomen is, zijn verlangend, om dat verschijnsel zelf ook waar te nemen, om zich ook bloot te stellen aan het ondergaan van dat geheimzinnige of dat huiveringwekkende, dat — naar zij vernomen hebben — op een bepaald aangeduide plaats is waar te nemen. Belangstelling, nieuwsgierigheid, ongeloof of bijgeloof, al of niet en in min of meerder mate gemengd met angst en vrees drijven veel menchen naar de bedoelde plaats.

In de maand Augustus van het jaar 1662 waren de bewoners van de Varkenmarkt getuige van zoo iets onbegrijpelijks. En mischien ook wel eenige voorbijgangers. Het waargenomen verschijnsel herhaalde zich. Wat zou het zijn? Zou het morgen wéér te zien zijn? En den volgenden avond was het aantal nieuwsgierigen grooter. Ja, het verschijnsel werd weer waargenomen. En het bleef onverklaarbaar. Het aantal nieuwsgierigen groeide in gelijke mate als het gerucht der spookverschijning zich verspreidde.

Dat gerucht bereikte ook de vroede vaderen der stad. Zij hoorden het en vonden het ongehoord. Namelijk dat praten over spoken. Bovendien was dat samenkomen van zooveel burgers niet bevorderlijk voor de rust en orde. Wie de oorzaak daarvan was — want zij twijfelden geen oogenblik, of het was iemand, geen spook! — behoorde gestraft te worden voor zijn euveldeed, die de gemoederen van zooveel burgers in onrust bracht. Zoo werden „d'heeren van den Ed. gerechte geauthoriseerd, om op de naam van de Vroedschap te concipieren een publicatie tegens het bijeenrotten van allerley volck omtrent seeckere huysinge, uytcomende op de Verckenmerckt, ter saecke van eenich geimagineerde spokerije, ende daer bij een *praemium* te beloven voor den geenen, die weet aen te wijzen den persoon, die sulcx sal hebben gedaen.”

De publicatie zal wel uitgevaardigd zijn en de premie in uitzicht gesteld. Maar van die publicatie is geen exemplaar bewaard gebleven. En of de premie uitgekeerd en de dader gestraft is, weet ik evenmin, als waarin die spokerij bestaan heeft.

K.

EEN OPERATIE IN 1670.

B27038

In de stadsrekening over 1669/1670 teekende de kameraar onder het „alderhande uytgeven” aan: „d'heer Schepen Velthuysen restitueert vijff ende tsestich gld. verschoten aent snijden van de

steen tsoontje van ... (niet ingevuld) metten appendentien van dien." Op de bijbehorende kwitantie staan daaromtrent enkele bijzonderheden vermeld:

Specificatie van gedane kosten voor een jongen, die op stadskosten van de steen gesneden is.	
Voor het snijden	30— 0—0
Aenden apotheecker	8—12—0
Voor de kost en kamerhuer	22—10—0
Voor het kaf in de beddekens	0— 6—0
Noch aen briefloon en vracht voor het transport van het bedde	0—16—0
Noch drie gulden ses stuivers aen reisgelt	3— 6—0
Samen	65— 0—0

Belieft bij d'hh. borgermeesteren ende regierders der stad Utrecht om bij d'h. cameraer Vander Linghe betaelt te worden ter somme van vijff ende tsestich guldens, dien sulcx nevens quitantie in reeckeninge sal worden gepasseert. Actum den 22 Augustus 1670. (get.) J. Quint.

Ick onderschreve in qualité als de commissie tot het snijdden gehadt hebbende, bekenne voldaan te sijn. (get.) L. v. Velthuysen.

Blijkbaar droeg de stad toen de kosten der chirurgische behandeling van een elders wonenden jongen, voor wien ze niet alleen de huisvesting, doch zelfs het reisgeld en de transportkosten van zijn bed betaalde. Er zal dus wel een bijzondere reden voor deze ongewone vrijgevigheid zijn geweest.

Eerst sedert kort waren de Utrechtsche heelmeeesters in staat operaties met de nieuwste instrumenten uit te voeren. Bij vroedschapsresolutie van den 28sten Februari 1670 was „die van den chirurgijns-gilde toegestaan de bovenkamer aende oostzijde in stadshuysinge het Keyserrijck (hoek Oudegracht—Ganzemarkt) te doen repareren". Vroeger, sedert 1658, was hun gilde-kamer in de „Abraham d'Oliekerk" aan de Lange Nieuwstraat ondergebracht geweest.

Kort tevoren — resolutie van den 27sten December 1669 — had de vroedschap reeds de „meubileringe van hare gilde-camer" goedgevonden, en machtiging verleend „tot het maecken en toestellen van een kas, voorsien met allerhande chirurgische instrumenten, die bij ider gildebroeder in tijd van nood, op de ordre daer toe bij den gilde te beramen, sullen kunnen worden gebruykt."

De inrichting van zaal en instrumentarium geschiedde echter niet voor stadsrekening, doch werd door de heelmeeesters zelve betaald. „Op het versoek vande overluyden van het chirurgijngildt," vond

de vroedschap den 25sten Juli 1670 goed daartoe een leening aan te gaan en werden „ingevolge van hare resolutien vanden 27 December 1669 ende den 28 February 1670 geauthoriseert mr. Everard van Sypesteijn ende Cornelis van Pijlsweert, chirurgijns, omme tot laste van desen gilde te mogen op interest negotieren vijf hondert gulden capitaal, om daer mede gereet te voldoen de onkosten bij haer aangewend tot accomodatie en meubileringe vande gildekamer en het toestellen van haere gilde casse, mitsgaders te mogen innen ende ten desen eynde employeren de vier stuyvers, die ider gildebroeder tot de voorseyde onkosten ter maend gehouden is te voldoen."

Een inventaris van het instrumentarium uit het jaar van aankoop komt niet onder de bewaard gebleven stukken van het gilde voor, maar uit het gildeboek blijkt, dat aanvulling der verzameling hoogst zelden plaats vond, en dat ze eerst sedert 1715 vermeerdert schijnt te zijn. De lijst der voorhanden voorwerpen, in 1715 in het gildeboek ingeschreven, mag derhalve wel voor een zoo goed als juiste opgave van den aankoop in 1670 worden gehouden. In Februari van dat jaar droegen de dekens van het gilde de volgende bezittingen aan het nieuwe bestuur over:

Een yser glossocomium
Twee sagen
Een extripatie mes
Een kogel schroeff
Een mes tot een fistul ani
Een troscar (trois-quarts) om het water af te
tappe
Twee arteri tangen
Vijff cauteri ijsers
Twee custodien ofte kokers
Twee trepanen: Vijff kroonen.
Het lenticulaar met sijn hecht.
Een trepaen sagije (zaagje) met sijn hecht.
Elff instrumenten behoorende tot de trepaen.
Een verborgen insisi mes
Een ravenbeck
Een hollen bijtel
Een houtje (houtje) met een custodie daerin
Twee aciis berbettiana
Een polipus tangh
Een mont schroeff
Een blecke been laey (lade)
Twaleff servetten, een tafellaken
Twee kopre kandelaers
Een konfoor: 3 grote en 1 klijn blouw
Een insisie scheer.

2 ord. boeke; Rekening boeken
Een blet van een tafel, groot en klein.

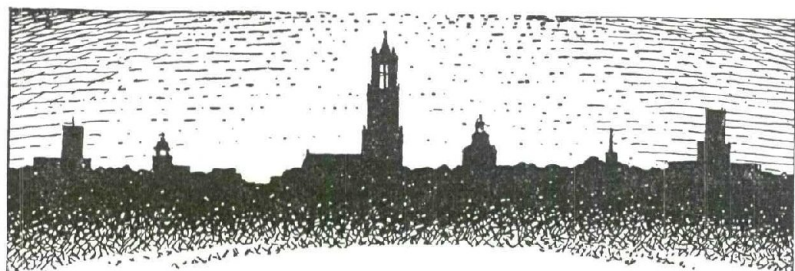
Het aantal leden van het chirurgijngilde in 1670 wordt nergens genoemd, doch zal wel grooter zijn geweest dan dat van het Collegium medicum, dat toen omstreeks 40 leden telde. Een geneeskundige moest in dien tijd reeds academisch geschoold zijn, maar een heelkundige kon nog door de praktijk gevormd worden, al werd ook wel eenige theoretische kennis van hem geëischt. In vele gevallen mocht hij dan ook niet zonder medewerking van een geneeskundige ingrijpen.

Dat één stel instrumenten voldoende werd geacht voor allen, toont wel aan, dat het aantal te verrichten operaties niet groot was.

Lambertus van Velthuysen (1622—1685) was theoloog-medicus en zal als deskundig lid van de vroedschap wel aangewezen zijn geweest, om toezicht op de behandeling van den jongen te houden.

E.

KLEINE MEDEDEELINGEN

De toren in het stadssilhouet. — In een door reproducties van eigen teekeningen geïllustreerd praatje over het silhouet in de bouwkunst, in het laatst verschenen kerstnummer van *De tampon* (XXIII—1942, blz. 81—86) betoogt de heer Chris Schut:

Bouwen is feitelijk ruimtekunst, en de vorm van het bouwwerk, van de massa zooals deze zich in zijn omtrekken tegen de heldere lucht aftekent, noemen we: het silhouet.

Dit silhouet nu is van ongewone betekenis. Het is een van de factoren, die de schoonheid van het werk bepalen; bovendien houdt het in zich één der meest strenge wetten, welke aan die schoonheid ten grondslag liggen en die het gebouw voornamelijk

in zijn daklijn en beëindiging naar boven beheerschen.

Ontegenzeggelijk, 't meest markante element in het silhouet is: de toren. Daar kunnen de Utrechtenaren van meepraten! Waar men ook hun stad nadert of verlaat, het is de Domtoren die men als eerste en laatste indruk van de stad meekrijgt. Deze toren — ik kan het niet laten er even bij stil te staan — die de zwaarst beproefde van Het Sticht wordt genoemd, omdat hij een „dubbel kruis“ draagt, is eerbiedwaardig, niet alleen door zijn ouderdom, maar ook wat zijn jeugd betreft. Want had hij niet 61 jaar nodig (1321—'82) om geboren te worden?

Ten slotte wijst de schr. op het

grootte verschil tusschen het tegenwoordige stadssilhouet, zooals hij het in de bijgevoegde teekening heeft vastgelegd en de vrij vele in de 17de eeuw vervaardigde panorama's, zooals dat van Herman Saftleven, dat de domtoren omgeven door een woud van torenspitsen te zien geeft, maar die voor een groot deel in den storm van 1674 zijn gebleven. E.

Paneel- of muurschildering in de St. Pieterskerk. — In *Oud-Holland* (LIX-194, blz. 144—149) schreef de heer Jacob Por o.m.:

Op de westzijde van den zuidwestelijken vieringspijler in de Pieterskerk is nog het grootste deel van een retabel aanwezig. De figuren van het kruisigingstaferel prijken tegen den zwarten achtergrond in kleuren als een wijn- en een steenrood, een olijfgroen en een licht grijs voor de kleding, in tinten van een rossige tot een grauwe ivoorkleur voor de lichaamsdeelen. Deze grondkleur nu is werkelijk zwart; voor het oog is zij krachtig, doch niet triest. Zij doet dienst voor sterk contrast met de overige kleuren. Zij is meer, zij is symboliek, zij spreekt van de duisternis tijdens het lijden van Christus, maar ook het wederom doorbreken van het licht is gegeven: ter zijde van den rechter-kruisarm is de zon, de wolken drijven af om weer het licht te laten schijnen.

Aan het smalle T-vormig kruishout hangt de Christusfiguur; rechts van het kruis staan Maria en Petrus. Links bleef alleen nog een fragment van Johannes over.

Na over de houding en de uitdrukking der figuren uitgeweid en de compositie van het geheel aangegeven te hebben, geeft de schr. een uiteenzetting van de vermoedelijk bij het aan-

brenge dezer muurschildering gevolgde werkwijze.

Op den ruw behakten natuursteen van den pilaar is een witte grondlaag gelegd, zeer waarschijnlijk in dunne lagen met de kwast aangebracht, zóó, dat de onregelmatigheid van de steenstructuur overal zichtbaar bleef. Over dezen grond is een okerleurige laag aangebracht, als een dunne verf in meerdere lagen, telkens met toevoeging van bindmiddelen om een niet zuigend oppervlak voor de schildering te krijgen. Hierop werden de figuren geteekend en de verschillende kleuren in vlakke tonen aangelegd. Voor de lichaamsdeelen van ieder persoon was een bepaalde tint gekozen, de binnenteekening is gezet met een enkele gele lijn, gedeeltelijk uitvloeiend; enkele schaduwpartijen werden in dien gelen tint vlak aangelegd, ter zijde geheel vervloeiende voor den overgang. Zoo ontstond er iets transparants, iets luchtigs in den schaduwtoon, soms nauwelijks zichtbaar, maar toch voldoende om het vlakke der kleuren te breken. Door deze behandeling van deze materie gaat zij van die der kleding verschillen.

Bij de kleding is een andere werkwijze gekozen, meer een nat in nat in elkaar werken van de verf. Op den gelen grond, die voor het rood van den mantel van Maria te donker was, werd een lichter geel gelegd, waarop een niet geheel dekkende roodkleurige laag van een lichte kraplak werd aangebracht, waarin met een donkerder kraplak, een dikke en dekkende verf, de plooien werden gezet. De aanleg der verf van den mantel van Petrus, die olijfgroen van kleur met een rooden binnenkant is, is streperig. Nog in vochtigen toestand werd de lichte schaduwtoon er in gezet; daar-